

Foto: Gregor Pohlevem

V četrtem nadstropju današnje Name, pred šestdesetimi leti Batove palače, je bila javka DOS – Jugoslavanske vojske v domovini (zadnja štiri okna desno) in tam so gestapovci aretirali njene pripadnike. Izdal jih je agent Ozne, vrinjen v četrti oddelek gestapa za Ljubljano, Marjan Dolinšek.

Pred tedni je svet praznoval 60. obletnico izkrcanja v Normandiji. Toliko svetovnih voditeljev se tam ne bo več zbralo. Tudi prva navzočnost ruskega predsednika in nemškega kanclerja sta dala slovesnosti drugačen prizvok, kot ga je imela 50. obletnica tega zgodovinskega dogodka.

Prezrta obletnica

Največ je o tem poročala država gostiteljica. Francozi so seveda tudi poudarili svoj razmeroma mali delež, ki ga je imelo odporniško gibanje pri izkrcanju. V mesecih pričakovanj je šlo za delovanje "nizke intenzivnosti", ki je obsegalo predvsem obveščevalno dejavnost. Na različne načine, mnogokrat nadvse izvirno, so civilisti popisovali premike enot, vrste obrambnih priprav in vse podrobnosti, ki bi ob morebitnem izkrcanju bili pomembni podatki za zaveznike. Ob samem izkrcanju pa je nastopil čas za sabotaže.

Državna obveščevalna služba

Pri nas je s podobnimi nalogami delovala Državna obveščevalna služba (DOS) Jugoslovanske vojske v domovini. Že jeseni 1941 je namreč Dušan Plenič, imenovan Bratko, dobil nalogo, da ustanovi obveščevalno službo slovenske komande Jugoslovanske vojske v domovini. Zveza, ki jo je ta kmalu vzpostavila z angleško obveščevalno službo (Inteligence Service), je potekala prek inž. Janka Mačkovška v Ljubljani do Valentina Misleja v Bernu. Idejna voditelja tega gibanja sta bila prof. Anton Krošelj, redni profesor na Trgovski akademiji v Ljubljani, in prof. Anton Oven, ki je poučeval na bežigrajski gimnaziji. Organizacija je bila konspirativno in piramidno sestavljena; posameznik je poznal le nekaj članov, navadno še te le po ilegalnem imenu. Pri delu je šlo v glavnem za zbiranje informacij o sovražnih enotah, njihovih premikih, številčnosti, oborožitvi kakor tudi za propagandno delo, tisk in njegovo razpečevanje. V Ljubljani sta namreč delovali dve ilegalni tiskarni. Kakor so Francozi pričakovali izkrcanje v svoji okupirani državi, tako so člani DOS upali na prihod zaveznikov v Istro. Toda edini prihod zahodnih zaveznikov so bili piloti sestreljenih letal. Za vsaj enega je potrjeno, da so ga Bratkovi sodelavci s ponarejenimi dokumenti spravili na varno. Nemci so po kapitulaciji Italije varnostno-policijske naloge razdelili med več referatov. Gestapo je predstavljal IV. oddelek. Ta je imel posebne pododdelke; eden izmed njih se je ukvarjal z OF, eden z "nacionalističnim gibanjem upora", kamor je spadala tudi DOS. Zavezniško izkrcanje se je zgodilo daleč od Slovenije, tako da obveščevalna dejavnost DOS ni mogla plodovito unovčiti zbranih podatkov. Morda je prav zaradi izkrcanja okupator sklenil, da pobere sad uspešnega protiobveščevalnega spremljanja DOS. Danes znani dokumenti pričajo, da je bil morda ključna oseba izdaje sodelavec OF, ki je delal tudi za gestapo. Taka poteza je bila v skladu s celotnim delovanjem OF; že septembra 1941 je tretje zasedanje plenuma OF objavilo, da bo vsak, ki bo organiziral ali deloval pri katerikoli organizaciji zunaj OF, veljal za izdajalca in bo kaznovan s smrtjo.

Janko Mačkovšek je pripadal predvojni liberalni stranki (JNS). V času okupacije je skrbel za stike z anglo-ameriško obveščevalno službo. Julija 1944 ga je aretiral gestapo. v začetku leta 1945 je umrl v Dachauu.

Anton Oven je bil idejni vodja nacionalne mladine, imenovane Mrtva straža. Leta 1941 se je pred gestapom umaknil v Belo krajino, kjer ga je Vos po nalogu Zdenke Kidrič poleti 1942 na grozovit način likvidirala.

Aretirani na Vidov dan 1944

Črn dan za DOS je postal Vidov dan, 28. junij 1944. Tega dne so se najvidnejši člani zbrali v stanovanju v Batovi palači (poslopje današnje Name v središču Ljubljane), kjer so

jih že čakali Nemci. Prihajali so posamično in padali drug za drugim v roke gestapa. Namesto da bi bili slišali nekaj spodbudnih besed majorja Glušiča in Vujoševića, ki sta ob prazniku Kraljevine Jugoslavije želela govoriti o pomembnosti organizacije in dati zagon novim podvigom, je 22 domoljubov z omenjenima vred bilo zvečer že v zaporu gestapa. Nekaj drugih članov, ki niso bili povabljeni v Batovo palačo, pa so aretirali še ponoči ali v zgodnjih jutranjih urah na njihovih domovih.

Zapornikov niso vseh fizično mučili. Nikakor pa nihče ni privolil v sodelovanje in s tem izpustitev iz zapora, čeprav ne moremo trditi, da ni nihče ničesar povedal zasliševalcem. Pri tem so imeli pravzaprav srečo. Iz celice sta dva zapornika videla čez Miklošičevo cesto znane osebe v sobi ob oknu sosednje stavbe. S kričanjem sta jih opozorila, kje sta. Sodelavci v poslopju na drugi strani ceste so se umaknili v notranjost sobe in z rokami so jima signalizirali, da je Bratko na svobodi, arhiv pa rešen. Nemudoma sta prek stene zapora to sporočila drugim v sosednjo celico. Bilo je pravo olajšanje, saj so se vsi lahko izgovarjali (predvsem major Glušič), da je najpomembnejše stvari vedel le Bratko.

Po treh mesecih zapora so jih odpeljali v taborišča Auschwitz, Dachau in Ravesbrück. Tedaj je Nemčija že zelo potrebovala dodatno delovno silo, zato je bila večina na prisilnem delu v industrijskih obratih ob teh taboriščih. Stalno pa je nad njimi visela grožnja, da bodo prestavljeni v uničevalni del taborišča ali ustreljeni zaradi večjega prekrška.

Januar 1945 je zaradi bližanja Rusov za nekatere prinesel premestitev. Zelo spretna je bila pri tem skupina Slovencev v Auschwitzu, ki si je ponaredila potni nalog in sama sebe poslala z vlakom na Jesenice. Nekateri so se po pobegu sami prebili proti domu, druge je doletela smrt ob selitvi ali v samem taborišču.

Po "osvoboditvi" znova zaprti

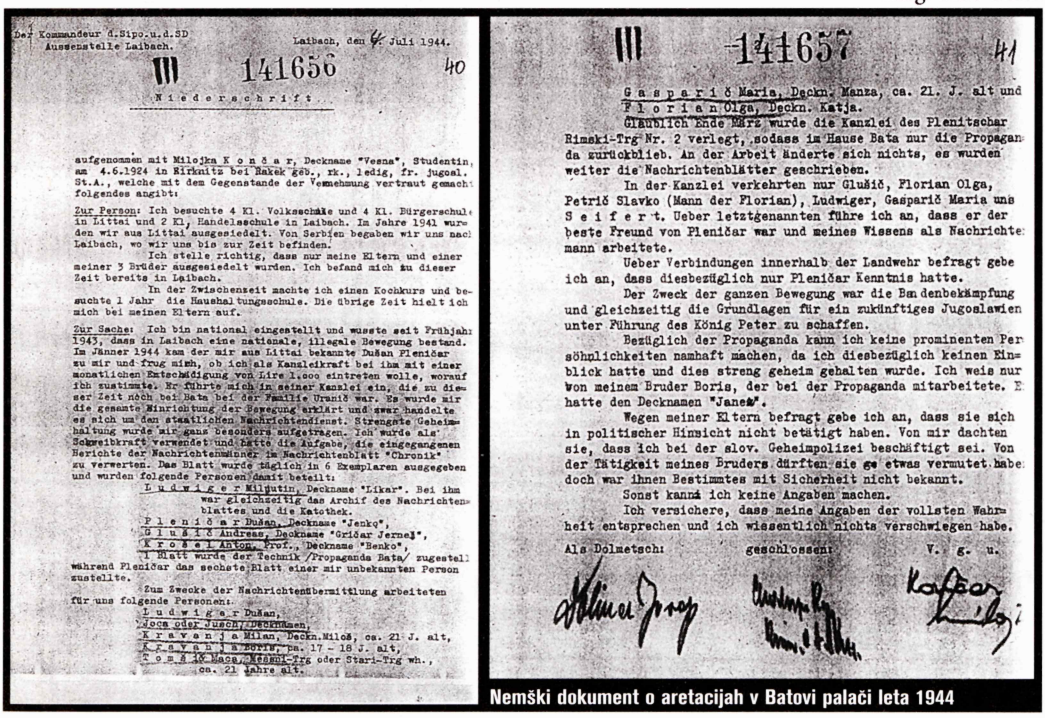
Skupina, ki je prispela na Jesenice, je bila spet ujeta in tokrat poslana na prisilno delo k lokalnim "arijskim" družinam za hišno pomoč. Svoboda, ki je maja 1945 napočila po skoraj šestih letih evropske morije, pa jim je prinesla novo ujetništvo. Proti okupatorju se niso bojevali na pravi strani, zato so nekateri odsedeli od pol leta do treh let še po vojni. Usoda se je tako poigrala, da so nekateri prišli celo v iste celice, kjer jih je imel prej zaprte gestapo.

Člani DOS so dosegli le polovično priznanje. Taboriščna leta jim država Slovenija priznava, njihov patriotizem pa v nasprotju s francoskimi vrstniki ni vreden počenega groša. Toda tudi prvo ni šlo brez zapletov. Tako je še leta 2000 upravni organ s temi besedami odgovoril eni izmed članic, ki je po aretaciji na Vidov dan pol leta preživela tudi v taborišču. Njena vloga za pridobitev statusa je dobila naslednji odgovor: "Obveščevalna služba plave garde, ki je posredno delala tudi za Britance, se je imenovala Državna obveščevalna služba. Nemške oblasti so leta 1944 več njenih pripadnikov zaprle ... Na podlagi izjav stranke same in izjav prič je mogoče sklepati, da so bili imenovani vključeni v idejno nasprotujočo formacijo, ki se je borila za dosego drugačnih političnih ciljev in zahtevanega obdobja, prebitega v zaporu in taborišču, ni mogoče šteti kot podlage za priznanje statusa žrtve vojnega nasilja v smislu 2. čl. zakona o žrtvah vojnega nasilja." Na vnovično zahtevo nekdanje taboriščnice, ki se je v pritožbi dobesedno vprašala, ali je bila v taborišče poslana na počitnice, ji je država navsezadnje priznala status.

Še vedno prezrti

Tako do danes ostaja upor proti okupatorju zunaj OF prezrt. Redki udeleženci, kolikor jih še živi, pa so že skoraj vsi dopolnili 80 let. Ne bi se prvič zgodilo, da bi oblast posmrtno delila priznanja prepozno spoznanim rodoljubom, kar so člani DOS nedvomno bili.

Mag. Tine Golež

Der Kommandeur d.Sipo.u.d.SD
Aussenstelle Laibach.

Laibach, den 4. Juli 1944.

III 141656 40

Niederschrift

aufgenommen mit Milojka K o n č a r, Deckname "Vesna", Studentin, am 4.6.1924 in Kirkniz bei Rakek geb., rk., ledig, fr. jugoal. St.A., welche mit dem Gegenstande der Vernehmung vertraut gemacht folgendes angibt:

Zur Person: Ich besuchte 4 Kl. Volksschule und 4 Kl. Bürgerschule in Littai und 2 Kl. Handelsschule in Laibach. Im Jahre 1941 wurden wir aus Littai ausgesiedelt. Von Serben begaben wir uns nach Laibach, wo wir uns bis zur Zeit befinden.

Ich stelle richtig, dass nur meine Eltern und einer meiner 3 Brüder ausgesiedelt wurden. Ich befand mich zu dieser Zeit bereits in Laibach.

In der Zwischenzeit machte ich einen Kochkurse und besuchte 1 Jahr die Haushaltungsschule. Die übrige Zeit hielt ich mich bei meinen Eltern auf.

Zur Sache: Ich bin national eingestellt und wusste seit Frühjahr 1943, dass in Laibach eine nationale, illegale Bewegung bestand. Im Jänner 1944 kam der mir aus Littai bekannte Dušan Pleničar zu mir und frug mich, ob ich als Kanzleikraft bei ihm mit einer monatlichen Entschädigung von Lire 1.000 eintreten wolle, worauf ich zustimmte. Er führte mich in seiner Kanzlei ein, die zu dieser Zeit noch bei Bata bei der Familie Uranič war. Es wurde mir die gesamte Einrichtung der Bewegung erklärt und zwar handelte es sich um den staatlichen Nachrichtendienst. Strengste Geheimhaltung wurde mir ganz besonders aufgetragen. Ich wurde als Schreibkraft verwendet und hatte die Aufgabe, die eingegangenen Berichte der Nachrichtenmänner im Nachrichtenblatt "Chronik" zu verwerten. Das Blatt wurde täglich in 6 Exemplaren ausgegeben und wurden folgende Personen damit beteilt:

L u d w i g e r Miljutin, Deckname "Likar". Bei ihm war gleichzeitig das Archiv des Nachrichtenblattes und die Kartothek.
P l e n i č a r Dušan, Deckname "Jenko",
G l u š i č Andreas, Deckname "Gričar Jernej",
K r o š e l Anton, Prof., Deckname "Benko",

1 Blatt wurde der Technik "Propaganda Bata" zugestellt, während Pleničar das sechste Blatt einer mir unbekannten Person zustellte.

Zum Zwecke der Nachrichtenübermittlung arbeiteten für uns folgende Personen:

L u d w i g e r Dušan,
Joca oder Juschy (Decknamen,
K r e v e n j a Milan, Deckn. Miloš, ca. 21 J. alt,
K r e v e n j a Boris, ca. 17 - 18 J. alt,
T o m š i č Maca, Mesnel-Trg oder Stari-Trg wh., ca. 21 Jahre alt.

III -141657 41

G a s p a r i č Maria, Deckn. Manza, ca. 21. J. alt und
F l o r i a n Olga, Deckn. Katja.

Glaublich Ende März wurde die Kanzlei des Plenitschar Rimski-Trg Nr. 2 verlegt, sodass im Hause Bata nur die Propaganda zurückblieb. An der Arbeit änderte sich nichts, es wurden weiter die Nachrichtenblätter geschrieben.

In der Kanzlei verkehrten nur Glušič, Florian Olga, Petrič Slavko (Mann der Florian), Ludwiger, Gasparič Maria und S e i f e r t. Ueber letztgenannten führe ich an, dass er der beste Freund von Pleničar war und meines Wissens als Nachrichtenmann arbeitete.

Ueber Verbindungen innerhalb der Landwehr befragt gebe ich an, dass diesbezüglich nur Pleničar Kenntnis hatte.

Der Zweck der ganzen Bewegung war die Bombenbekämpfung und gleichzeitig die Grundlagen für ein zukünftiges Jugoslawien unter Führung des König Peter zu schaffen.

Bezüglich der Propaganda kann ich keine prominenten Persönlichkeiten namhaft machen, da ich diesbezüglich keinen Einblick hatte und dies streng geheim gehalten wurde. Ich weis nur von meinem Bruder Boris, der bei der Propaganda mitarbeitete. Er hatte den Decknamen "Janez".

Wegen meiner Eltern befragt gebe ich an, dass sie sich in politischer Hinsicht nicht betätigt haben. Von mir dachten sie, dass ich bei der slov. Geheimpolizei beschäftigt sei. Von der Tätigkeit meines Bruders dürften sie ge etwas vermutet habe doch war ihnen Bestimmtes mit Sicherheit nicht bekannt.

Sonst kann ich keine Angaben machen.

Ich versichere, dass meine Angaben der vollsten Wahrheit entsprechen und ich wissentlich nichts verschwiegen habe.

Als Dolmetsch: geschlossen: V. g. u.

Nemški dokument o aretacijah v Batovi palači leta 1944